

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

УДК 342.5

*Володимир Олександрович Антонов,
старший науковий співробітник
відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат філософських наук, доцент*

ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Політика безпеки у політичній сфері визначається як функція держави щодо забезпечення захищеності життєво важливих політичних інтересів суспільства (особистості, соціальних верств, суспільства загалом) від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також як сукупність необхідних для цього політичних заходів.

Розглядаючи політичну складову системи національної безпеки, слід зазначити, що вона відображає найбільш суттєві ознаки її економічної складової і зокрема економічного устрою держави.

Досліджуючи змістовний аспект політичної складової системи національної безпеки, необхідно зазначити, що її рушійною силою є інтереси, які пронизують усю площину політичного життя і, зокрема, політичну систему. Звертаючись до неї як до центральної категорії політичної складової національної безпеки, необхідно звернути увагу й на те, що політична система виступає складовою суспільної системи, яка визначає основні її характеристики та сфери функціонування.

Слід зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях цієї проблематики політична система розглядається як певна сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, що здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства і відповідний правопорядок у ньому [1].

Формування виваженої політики національної безпеки та механізмів її реалізації потребує глибокого наукового аналізу процесів, що відбуваються у політичній системі українського суспільства. Розглядаючи цей аспект у ролі політичної складової системи національної безпеки, слід зазначити, що становлення політичної системи та інститутів громадянського суспільства відбувається не просто, а суперечливо, серед викликів та загроз, що притаманні ХХІ ст. Серед таких викликів та загроз з часу відновлення державної незалежності України в серпні 1991 р. збройна агресія Російської Федерації проти нашої держави стала найбільш реальною загрозою її державності. Вперше в новітній історії Росія постає як стратегічний цивілізаційний та екзистенційний ворог України, який, прикриваючись ідеями про братню спорідненість росіян і українців, насправді проводить політику тотального знищення українства, його державності, мови, культури і національних традицій.

Слід зазначити, що одним із основних знарядь цієї політики є гуманітарна агресія Росії, яка здійснюється з боку агресора за декількома напрямками: інформаційно-пропагандистська, історико-цивілізаційна та конфесійна війна.

Сьогодні внаслідок тривалих системних і скоординованих зусиль кремлівського владного істеблішменту, дипломатії, спецслужб та пропаганди ведеться широкомасштабний наступ на українську ментальність, традиційні цінності, мову, культуру, систему освіти та науки, історичну пам'ять народу, національну церкву з метою знищення ідентичності української нації, яка є системоутворюючою складовою всієї політичної системи України, та Української національної держави.

Запланована в Кремлі і здійснювана на практиці колишнім злочинним режимом В. Януковича гуманітарна агресія Росії брутально ігнорувала конституційні права та свободи українського народу, руйнувала підвалини єдності країни та суспільства і прирікала б Українську державу на занепад та загибель. Як засвідчили останні події, відсутність державної україноцентричної гуманітарної політики призвела до того, що більшість населення Криму та південно-східних регіонів країни стали об'єктом зомбування з боку кремлівської пропаганди, сприяла створенню «належних» умов для виникнення сепаратистських настроїв, спричинила непоодинокі випадки зради у силових і правоохоронних структурах України під час збройної агресії Росії проти української держави.

На основі зазначених обставин відродження і створення сучасної та ефективної системи забезпечення національної безпеки української держави має стати пріоритетним напрямом діяльності усіх гілок її влади. Державним пріоритетом має бути створення системи україноцентричної гуманітарної політики, яка повинна бути спрямована на те, щоб дати ефективну відсіч російській гуманітарній агресії та стати надійним теоретико-правовим інструментом у забезпеченні єдності українського суспільства та держави.

Аналізуючи політичну складову системи національної безпеки, варто наголосити на тому, що її змістовний аспект необхідно розглядати крізь призму такої категорії, як політична система, яка постає як досить складне, соціальне, відносно замкнуте утворення, що забезпечує існування суспільства як єдиного організму, централізовано керованого політичною владою, серцевину якого становить держава [1–4]. При такому сприйнятті політична система (складова) включає передусім політичні інститути — державу, право, політичні партії, організації тощо, а також систему комунікацій, що пов'язують членів суспільства, його класи та інші соціальні групи з політичною владою [5, с. 8].

Цілком очевидним є те, що держава виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки. Від інших соціальних інститутів вона відрізняється, по-перше, наявністю особливої групи людей (суб'єкти забезпечення національної безпеки), зайнятих виключно захистом національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у тих чи інших сферах життєдіяльності.

По-друге, правом і можливістю здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, спрямованої на своєчасне виявлення, попередження і нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захист суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесення економіки, забезпечення особистої безпеки конституційних прав і свобод людини та громадянина, викорінення злочинності, вдосконалення системи державної влади, зміцнення законності і порядку та збереження соціально-політичної стабільності суспільства, зміцнення позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу й обороноздатності, радикальне поліпшення екологічної ситуації.

По-третє, суверенним правом на вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування здійснення контрольних заходів щодо протидії та нейтралізації загроз національним інтересам України, створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки, удосконалення її організаційної структури; комплексне кадрове, фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності інших складових (структурних елементів) системи; підготовки сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням; постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються у політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, військовій та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках, прогнозування змін, що відбуваються у них, та

потенційних загроз національній безпеці; систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення і наслідків прояву; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України, запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси; локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників; оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі; участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України; спільне проведення планових та оперативних заходів у межах міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

По-четверте, здійснює державний контроль за реалізацією заходів у сфері національної безпеки (Президент України, Верховна Рада України) в межах їх повноважень і компетенції, визначених Конституцією та законами України.

По-п'яте, визначення цільових настанов і керівних принципів воєнного будівництва, а також основних напрямів діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України.

По-шосте, комплексне, кадрове, фінансове, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових системи національної безпеки, у тому числі і політичної. З огляду на зазначене, держава виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки, яка, з одного боку, створює сприятливі умови для задоволення національних інтересів, а з другого — забезпечує максимально можливий рівень захищеності національних інтересів в тій чи іншій сфері життєдіяльності (прогнозування потенційних загроз, своєчасне виявлення потенційних і реальних загроз, запобігання виникненню реальних загроз, їх нейтралізація).

У той же час необхідно зазначити, що поряд із державою до структури політичної складової системи національної безпеки слід віднести і низку інших політичних інститутів. На основі досліджень цієї проблематики варто виокремити чотири такі групи: 1) політична структура (політична організація); 2) політичні і правові норми; 3) політичні відносини; 4) політична свідомість і політична культура [5]. Зазначені групи елементів політичної складової системи національної безпеки характеризують різні сторони її життєдіяльності. Так, зокрема, політична структура суспільства включає до свого змісту передусім устрій державних і політичних організацій, форми і механізм участі громадян у політичному житті. Особливої гостроти ця проблема набула після Революції гідності, коли становлення політичної системи й інструментів відбувається суперечливо. Україна, безумовно, назавжди залишила минуле й повернення до нього є неможливим. Поступово країна набуває контурів сучасної, повноцінної держави, довершує свою політичну та економічну визначеність. Однак після революційних подій 2014 р. наша держава лише в загальних рисах намагається визначитися з тим, куди йти, і ще менше — як це зробити.

Політичні і правові норми у формалізованому вигляді визначають характер політичних відносин у суспільстві. Політичні відносини відображають реальну поведінку усіх соціальних груп та індивідів у політичному процесі. Політична свідомість і політична культура також є атрибутом усіх учасників політичних відносин.

Слід зазначити, що складність політичних, соціальних та економічних процесів, які відбуваються в Україні, потребують поглиблених наукових досліджень у контексті їх ціннісного змісту. Йдеться передусім про цінності, які є базовими, і які визначають ціннісну систему суспільної свідомості. Без вирішення цих проблем неможливо не тільки науково обґрунтувати систему національних інтересів, забезпечити духовну цілісність українського суспільства, а й закріпити керівні у суспільстві цінності нормами права шляхом включення їх у відповідні нормативно-правові акти, де вони набувають офіційного статусу та певного захисту з боку держави. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» та відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України визначаються основні засади державної політики, спрямованої на захист національних

інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Розглядаючи політичну складову системи національної безпеки, необхідно зазначити, що вона відображає найбільш суттєві ознаки її економічної складової. Проте вивчення характеристик ознак політичної складової дає можливість більш предметно відмежуватися від економічної та інших складових системи національної безпеки української держави. У зв'язку з цим характерні особливості політичної складової системи національної безпеки полягають у такому:

1) верховенство. Це означає, що політична складова системи здійснює верховну владу у суспільстві. Головне, що характеризує політичну складову — це влада, на відміну від, наприклад, економічної, для якої головне — власність;

2) обумовленість політичної складової економічною, соціальною і культурною структурою суспільства. Маючи верховну владу у суспільстві, політична складова, однак, являє собою надбудову, природа якої у підсумку визначається економічним базисом суспільства;

3) відносна самостійність і високий рівень активності політичної складової системи національної безпеки, яка визначається наявністю механізму влади, можливості і права розпоряджатися усіма ресурсами суспільства;

4) управління як основна субстантивна характеристика політичної складової системи національної безпеки. У процесі управління залучені й інші складові системи, проте тільки для політичної складової системи воно є проявом її сутності.

Досліджуючи змістовний аспект політичної складової системи національної безпеки, також необхідно зазначити, що соціальна структура суспільства реально проявляється в економічних (власність), політичних (влада), культурних та інших відносинах. Цим визначається і співвідношення соціальної структури і політичної системи суспільства: остання є однією з форм, у яких втілюються політичні цілі, потреби, інтереси, особливості суспільства та держави. Політичні відносини служать відповідним чином і формою соціальних відносин (у випадку, коли справа стосується недобросовісної політичної влади і політичної діяльності). Саме в процесі діяльності субстанції проявляються її властивості у співвідношенні з певним середовищем. На цей аспект звертав увагу К. Маркс, який зазначав, що «різні суспільні функції — сутність змінності один одного способу життєдіяльності» [6, с. 499]. Поділяючи таке бачення, до основних функцій політичної складової системи національної безпеки слід віднести:

1. Визначення мети і завдань суспільства щодо напрацювання програми забезпечення його життєдіяльності, передусім у сфері захисту національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Слід зазначити, що відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 92 Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України» розробляються і затверджуються Президентом України Стратегія національної безпеки і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам.

Важливо зазначити, що з огляду на масштабний і складний у правовому вимірі комплекс проблем, що виникли внаслідок збройної агресії Росії проти української держави, захист національних інтересів України має здійснюватися на більш фундаментальній інституційній основі і системніше. Ефективним механізмом у вирішенні зазначених проблем має стати переоцінка Стратегії національної безпеки і Воєнної доктрини України, законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики». Положення цих документів мають бути спрямовані на визначення того, що Росія є стратегічним цивілізаційним і потенційним ворогом української держави, який під прикриттям тих чи інших міфів про історичну спорідненість братніх слов'янських народів росіян і українців де-юре і де-факто налаштований на ведення тотальної війни на знищення української нації, її державності, мови, культури, національних традицій. Необхідно вилучити ті положення, які торкаються позаблокового статусу України і поставити у практичну площину питання щодо курсу України на її повномасштабне членство в ЄС і НАТО. Відповідно до цих обставин українська влада має вжити рішучих заходів,

спрямованих на системне відродження всієї системи національної безпеки та її належне і постійне фінансування;

2. Мобілізація матеріальних і духовних ресурсів суспільства та держави на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Сьогодні центральною проблемою для України постає протидія збройній агресії з боку Росії проти української держави. В умовах неоголошеної війни первинну роль у протидії російській агресії має відігравати сама Україна, розуміючи, що Росія веде війну на знищення української держави та української нації. Враховуючи, що Росія позиціонує себе як варварська сила з минулого, що ігнорує сучасні правові та цивілізаційні цінності, Україна має право, може і повинна чинити збройний опір агресорові. За цих умов пріоритетним напрямом у відсічі як збройної, так і гуманітарної агресії з боку Російської Федерації має стати тотальна мобілізація всього українського суспільства та усіх матеріальних і духовних ресурсів держави;

3. Інтеграція усіх складових системи національної безпеки навколо забезпечення сталого розвитку суспільства та своєчасного виявлення, відведення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам української держави;

4. Розподіл матеріальних і духовних цінностей держави і суспільства, передусім відповідно до засад державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Слід зазначити, що визначення мети і завдань суспільства, а також мобілізація його матеріальних і духовних ресурсів на забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці становить основні функції політичної складової системи національної безпеки української держави.

Таким чином, основним завданням політичної складової системи національної безпеки української держави є максимальне виявлення, мобілізація та використання закладених у суспільстві можливостей, спрямованих на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. *Дмитренко М. А.* Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції / М. А. Дмитренко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т оперативної діяльності та держ. безпеки. — К. : Знання України, 2008. — 544 с.
2. *Политическая система социалистического общества* (актуальные проблемы функционирования и развития) / под ред. проф., д-ра философ. наук Е. П. Вернеевой и доц. канд. ист. наук Н. Банева. — Киев : Вища школа, 1988. — 190 с.
3. *Политическая система социализма: функции и тенденции развития* / под ред. проф. В. Г. Антоненко и проф. Д. Фаркаша. — Киев : Вища школа, 1985. — 272 с.
4. *Политическая система развитого социализма* / под общей ред. К. И. Зародова. — Прага : Мир и социализм, 1980. — 264 с.
5. *Политические системы современности (очерки)* / Академия наук ; сост. Институт государства и права. — М. : Наука, 1978. — 253 с.
6. *Маркс К.* Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — М., 1960. — Т. 23.

Антонов В. О. Політична складова системи національної безпеки України: проблеми теорії та практики

У статті досліджується проблема політичної складової національної безпеки України, її змістовний аспект. Стверджується, що її рушійною силою виступають інтереси, які пронизують всю площину політичного життя і, зокрема, її політичну систему. Особливу увагу приділено державі, яка виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки.

Ключові слова: політична складова, національна безпека, інтереси, держава, система національної безпеки, політична система.

Антонов В. А. Политическая составляющая системы национальной безопасности Украины: проблемы теории и практики

В статье исследуется проблема политической составляющей национальной безопасности Украины, ее содержательный аспект. Утверждается, что ее двигательной силой выступают интересы, которые

пронизывают всю плоскость политической жизни, и, конкретно, ее политическую систему. Особенное внимание уделено государству, которое выступает наиболее важным социальным и политическим институтом политической составляющей системы национальной безопасности.

Ключевые слова: политическая составляющая, национальная безопасность, интересы, государство, система национальной безопасности, политическая система.

Antonov V. Political constituent of national safety of Ukraine: problems of theory and practice

The problem of political constituent of national safety of Ukraine is investigated in the article. The rich in content aspect of political constituent of national safety is investigated, it becomes firmly established that interests, that pierce all plane of political life, and, concretely, her political system, come forward her motive force. The special attention is spared to the state that comes forward the most essential social and political institute of the political making system of national safety.

Key words: political constituent, national safety, interests, state, system of national safety, political system.

УДК 342.515 (477)

*Андрій Степанович Багряк,
здобувач*

*Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ «ВЕТО» В ДОПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Інститут вето президента пройшов у своєму історичному розвитку декілька етапів, кожен з яких характеризувався своїми політико-правовими умовами та особливостями. Це, в свою чергу, обумовлювало зміну обсягу та змісту повноважень президента в межах застосування вето. Таким чином, історико-правові засади формування та розвитку інституту вето президента тісно пов'язані з історією розвитку самого інституту президентства, а отже, з історією державотворення та політичного розвитку в період після заснування поста президента.

Водночас слід зазначити, що розуміння юридичної сутності досліджуваного інституту потребує вивчення не тільки історії виникнення і становлення вето президента як елемента в системі стримувань і противаг, а й вето як соціально-політичного явища, що існувало в допрезидентський період і мало відмінне від сучасного значення.

Актуальність теми дослідження підтверджується недостатністю наукових праць, що присвячені дослідженню допрезидентського історичного етапу розвитку інституту вето, що у поєднанні з необхідністю комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість і своєчасність статті.

У вітчизняній науці конституційного права окремі історичні етапи розвитку інституту вето були предметом дослідження таких науковців, як О. Авксентьев, О. Баталов, Д. Белов, Я. Берназюк, М. Білак, Ю. Битяк, О. Бойко, А. Георгіца, Г. Дутка, В. Єрмолін, Н. Жук, А. Карлович, Д. Ковриженко, Л. Легін, Д. Мазур, Г. Макаров, П. Манюк, В. Погорілко, С. Серьогіна, О. Скакун, С. Скіць, Т. Скомороха, І. Словська, В. Сухонос, В. Шаповал, В. Шатіло та ін. Однак на сьогоднішній допрезидентський історичний період формування і розвитку інституту вето на території України досліджений недостатньо.

Метою статті є визначення історичних закономірностей формування і розвитку інституту вето на території України в допрезидентський період. Для досягнення поставленої мети необхідно ви-